

ÚJ KÖNYVEK

Az új normalitás felé

Olivier Blanchard – Lawrence H. Summers (szerk.):
Fejlődés vagy forradalom?

Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., 2019, 428 oldal

Az elmúlt kétszázötven esztendőben a gazdaságelmélet és a gazdaságpolitika héja-násza volt a közgazdaságtan egyik legizgalmasabb örökzöldje – és az is maradt. Ez a közgazdasági kutatás kísérleti terepe, ahol gyakran sikeres a műtét, mégis elhalálozik a beteg – vagyis a beavatkozás költségei nagyobbak, a hozadéka pedig kisebb a vártnál. Ezért számtalan mű foglalkozik azzal, hogy egy-egy időszakban mi maradt meg a régi igazságokból, illetve melyek azok az új igazságok, amelyek a kísérlet és tévedés – elkerülhetetlenül előtérbe kerülő – váltakozásából hosszabb távra és általánosítható módon leszűrődnek.

Magyarországon – mint a világ más részein is – nagy hagyománya volt az efféle gondolkodásnak. Elmélettörténeti áttekintés helyett elég talán a Bethlen-korszak meghatározó gazdaságpolitikai koponyájának, *Navratil Ákosnak* a tanulmánykötetére utalni,¹ amelyben először fogalmazta meg azt a tételt, hogy az állami beavatkozás növelése önmagában nem akadályozza meg a válság elmélyülését, sőt annak kifejezetten az okává válhat. Ezt – a maga korában erősen kisebbségi – értékelést erősítette meg klasszikusként újra kiadott művében *Milton Friedman* és *Anna J. Schwartz*.² Ezt az alapvető újraértékelést – ami a gazdaságpolitikai döntéseket is érinti – állította összefoglaló munkájának középpontjába a gyakorlatot is, a kurrens

¹ *Navratil Ákos* [2007]: Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban. Budapest, Aula Kiadó. Az idézett, címadó előadás 1934-ből való.

² *Friedman, M. – Schwartz, A. J.* [2009]: The Great Contraction, 1929–1933. *Peter L. Bernstein* új bevezetőjével. Princeton University Press.

nyugati elméletet is közlelő ismerő *Csikós-Nagy Béla*,³ aki művében az állami elosztási rendszerek, a nemzetközi integráció, az oligopol piacok mellett a környezeti fenntarthatóság szempontjainak bevonásáért is érvelt, abban az esetben, ha a gazdaságpolitika releváns kíván maradni a reálfolyamatok és a társadalom számára.

Valami nagyon hasonlót élhetünk meg a 2007–2009-es globális pénzügyi válságot követő időszakban is, amikor a szakirodalom egyre nagyobb része érvel amellett, hogy a „rég jó idők” sosem térnek vissza. Az általuk „új normalitásként” taglalt fejlemények közé tartozik a tartósan negatív reálkamat (mi több, gyakorta zérus értéket közelítő nominális kamat), valamint az, hogy még jó konjunktúrájú években is nő az államháztartás adósságállománya, s nemcsak összegében, hanem a GDP-hez viszonyítva is. Az állami cégek szerepe tartósan növekszik, továbbá a nem állami – céhes – szabályozás kiterjedése, illetve a tartósan és egyidejűleg laza költségvetési és monetáris politika egyidejű fennmaradása sem újdonság.

Van-e új normalitás? Érvényesek-e még mindazok a közgazdasági tételek, amelyekre az 1987–2007 közti Great Moderation (Nagy Mérséklet) időszakában bő negyedszázad gazdaságpolitikája épült, és amit oly sokan tanultunk és tanítottunk őszinte meggyőződéssel, mint a többség javát szolgáló kormányzati cselekvés kipróbált vezérfonalát? E kérdésekről sorra jelennek meg a nagy nyugati kiadók gondozásában az élenjáró elmék által jegyzett, többnyire élvezetesen erős vitaszellemmel átítatott, egységes következtetésekre tehát aligha jutó kötetek. A világ közgazdaságtanából e gyakorlatorientált szegmens kétségkívül egyik legfontosabb kötetét vehetjük most kézbe magyar nyelven, még hozzá valós időben, azaz az MIT Press által gondozott eredetivel azonos esztendőben (amire hosszú ideje nem volt példa). Szerkesztői közül *Olivier Blanchard* a 2008-at követő, kritikus időszakban volt a Nemzetközi Valutaalap főközgazdásza, társa, *Lawrence H. Summers* korábban a Világbankban töltötte be ezt a pozíciót, majd Clinton pénzügyminisztere, 2001 és 2006 között a Harvard Egyetem elnöke volt, és Barack Obama elnök mellett is fontos tanácsadói szerepet töltött be.

Mivel a magas közgazdasági elmélet és a konkrét kihívásokra, érdekütközésekre is érzékeny gazdaságpolitika a második világháború óta eltelt háromnegyed évszázadban egyre határozottabban elkülönült egymástól, több mint hasznos, ha megismerhetjük *a köztük lévő, kevés számú átjárót*. E hídépítés természetes fórumai a nemzetközi pénzügyi szervezetek – a Nemzetközi Valutaalap, az Európai Központi Bank, a Világbank –, valamint a gazdaságpolitikát értékelő nemzetközi szervezetek

³ *Csikós-Nagy Béla* [2002]: *Közgazdaságtan a globalizáció korában*, I–II. kötet. Budapest, az MTA Társadalomkutató Központ kiadása.

– az OECD és az Európai Bizottság, valamint a bázeli Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS). Mindegyik keretében ma már könnyen hozzáférhető, színvonalas kutatás folyik. Nem kevésbé lényeges a gazdaságpolitika befolyásolására és elemzésére szakosodott, pártatlan, kormányzatoktól független intézmények szerepe sem. Közülük kiemelkedik a *Brookings Panel on Economic Activity*, a hasonló nevű folyóirat által és körül szervezett éves konferencia, a *National Bureau of Economic Research* évente összehívott tanácskozása, amelynek előadásait tudományos kiadók jelentetik meg, s nem utolsósorban a világgazdaság kérdéseiben meghatározó tekintélyt jelentő, washingtoni *Peterson Institute for International Economics* kiadvány- és könyvsorozata. Az utóbbi növekvő befolyását mutatja egyebek mellett az, hogy egyik legutóbbi kiadványában az ír válságot a jegybankelnöki székből vezénylő *Partick Honohan*⁴ azt a korábban föl se vethető kérdést elemzi, hogy a monetáris politika korszerű értelmezésében miként tud az egyenlőtlenség és a klímaváltozás kérdéseire is tekintettel lévő, előremutató megoldásokra jutni.

Mindez már megelőlegezi azt a leszűrhető tanulságot, hogy *valóban a tabudöntégetés ideje jött el a gazdaságpolitika és a makroökonómia teljes viszonyrendszerében*. Hiszen egy vagy két évtizede ugyan ki tette volna kérdésessé azt – az Európai Központi Bank alapszabályába is foglalt – elvet, hogy civilizált államokban a jegybank minden külső befolyástól független, és egyetlen küldetése, hogy az árstabilitás biztosítására figyeljen? Mint a *Blanchard* és *Summers* nevével fémjelzett kötetből is kitűnik, ez a felfogás sok tekintetben a múlté, egyebek mellett azért, mert a gazdaság – a virtualizálódás és a termelékenységnövekedés okán – az elmúlt évtizedben inkább a defláció veszélyével szembesült, mint az inflációéval, méghozzá tartósan. *Fejlődés vagy forradalom?* – veti föl a dilemmát már a címében is a kötet, amelyet a Magyar Nemzeti Bank egyik alapítványa által jegyzett kiadó gondozott. Az alig két esztendeje létesült Pallas Athéné Kiadó már negyven (sic!) kötetten van túl, méghozzá három szakterületből, a közgazdaságtanból, a menedzsmentirodalomból és a geopolitikából merítve. Túlnyomórészt a maga területén nem főáramú, nem konvencionális írásokat fordít magyarra. Ezért külön is kitűnik a jelen kötet, amelyben a szakma nagyágyúi fejtik ki nézeteiket.

Reménytelen vállalkozás lenne a 25 fejezet tételes ismertetése. A legfontosabb, hogy pontosan jelzi: *alapvető kérdésekben, axiómának tűnő mozzanatokból fogalmazódik meg a változás igénye*, nem utolsósorban a tartósan negatív reálkamatok és a tartósan növekvő adósságráták világát megjelenítve. *Blanchard* – az Amerikai

⁴ *Honohan, P.* [2019]: Should monetary policy take inequality and climate change into account? Peterson Institute for International Economics, Working Paper Series 19–18.

Közgazdasági Társaság 2019. évi elnöke – és *Summers* évtizedek óta az alkalmazott közgazdaságtan meghatározó személyiségei, mind az elmélet, mind a gyakorlat terén. A kötet öt fő előadásra és az ezeket kommentáló vitairatokra oszlik. A szövegeket a szerkesztők 40 oldalas bevezetője helyezi kontextusba. Ebben azt a kérdést vizsgálják, vajon a 2007–2009-es válság kezelése és az azóta eltelt időszak milyen tanulságokkal szolgált. Abban mindenki egyetért, hogy – szemben az Európai Központi Bank egykori elnöke, *Jean-Claude Trichet* gyakori fölvetésével – nem született „*exit strategy*”. Vagyis egy évtized múltán sem tértünk vissza a válság előtti sikeres negyedszázad, a Nagy Mérséklet gyakorlatához. Ezzel szemben az újragondolás időszaka köszöntött be, számos, korábban elképzelhetetlen újítást elfogadva. Ebben az összefüggésben kérdezik a szerkesztők – és méltán – azt, hogy *mindeme gyakorlati lépések elvezettek-e már egy új közgazdasági forradalomhoz*, mint egykor *Keynes*, majd utóbb *Friedman* és őt követően *Lucas* munkássága nyomán?⁵ Vagy inkább a társadalmi tanulást mindig is jellemző, fokozatos átértékelődés tanúi és egyben részesei vagyunk? Sem ők, sem az egyes fejezetek szerzői nem foglalnak egyértelműen és főleg egybecsengő módon állást.

De azért elég sokan tárgyalják a jelenségeket „új normalitásként”, ami azt jelenti, hogy a régi idők már feltehetőleg sosem térnek vissza. Csak példaképp említjük, hogy miközben a pénzügyi szakirodalmat – nem utolsósorban az oktatási anyagokat és a banki szolgálatra képesítő kurzusokat, így a CFA-t⁶ – továbbra is az elegáns formális modellek uralják, jelen kötet szerkesztői már a kezdet kezdetén (lásd 15. oldal) a maga idejében különcként kezelt *Hyman Minskyt* idézik, aki szerint a pénzpiacok eleve és természetük szerint egyensúlytalanok, irracionálisak, és persze alul- és túllendülésre hajlamosak. Mi több, a pénzpiacok meghatározóan hathatnak a gazdaság teljesítményére (ami a neoklasszikus szintézisben kizárt, főleg hosszabb távon). A korábbi felfogással szemben a gazdasági hullámmás tényezői között a nemlinearitások jellemzők, ami viszont fölerősíti a ciklust (22. oldal). Végül a tartósan alacsony kamatszint fölértékeli a költségvetési politika szerepét, miközben a hagyományosan nehézüzérségként kezelt monetáris politika – főleg megelőző jelleggel – kevésbé hathatós (29. oldal). Mindezek okán a kötet szerkesztői – legalább ők – nagyon is hajlanak arra, hogy a 2009 és 2018 közt eltelt évtized változásait forradalomnak tekintsék (41. oldal).

⁵ *De Vroy, M.* [2016]: *A History of Macroeconomics, from Keynes to Lucas and Beyond*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.

⁶ Chartered Financial Analyst: az ügyvédi szakvizsgálóhoz hasonló, ám globális érvényű pénzügyi szakvizsga.

Egy recenzióknak nem az a feladata, hogy Pap Jancsiként előre lelője azokat a poénokat, amelyeket a vaskos kötet tartalmaz. Ezek egy jelentős része a kifejtés, az érvelés részleteiben, finomságaiban és az alátámasztásra szolgáló tényanyagban található. Ezért e helyütt csak néhány, valóban fordulatszerű megállapítást idézünk föl, a teljesség igénye nélkül.

Az egykori princetoni professzor, *Ben Bernanke* – aki az amerikai jegybank (Fed) elnökeként a pénzügyi válságot gyakorta valóban forradalmian új megoldásokkal és a hatáskörök nagyvonalú értelmezésével kezelte,⁷ meglehetősen sikerrel – immár évtizedes távlatból vonja le a következtetést. Nevezetesen azt, hogy a jegybanki függetlenséget sem lehet abszolút értéknek tekinteni: a depresszió és a defláció árnyékában szükség van a fiskális hatóságokkal és a törvényhozással való rendszeres és intenzív együttműködésre (89–91. oldal).

Alan Auerbach, a Berkeley Egyetem professzora nagy ívű áttekintésében arra mutat rá (147–152. oldal), hogy az elmúlt két évtizedben az elméletben sarokpontnak és minősítési alapnak tekintett szabályalapú költségvetés – részint az adatszolgáltatás bizonytalansága, részint a kimutatások vitatható módszertana okán – *valóságidegen merevséget visz a döntéshozatalba*. Ha ezt el akarják kerülni, a gyakorlatban ezeknek a szabályoknak az alkalmazásától egyszerűen eltekintenek, bármily magas szintű jogszabály írja is elő ezeket. Nem igazolódott a másfél évtizeddel ezelőtt még többségi szakirodalmi álláspont, hogy a költségvetési megszorítás, ha kellő ügyességgel vezénylik, középtávon expanzív gazdasági tevékenységre vezet.

A jegybanki eszközvásárlás – mind az Egyesült Államokban, mind az Európai Unióban – hasznos volt, mert kisimította a hullámozást; igaz, ebbéli feladatát ellátva a jegybank határozottan fiskális funkciókat vállalt magára (162–163. oldal). E megfigyelésből egyáltalán nem következik a költségvetési fegyelmezetlenség elfogadása, még kevésbé annak jóváhagyása. Már csak azért sem, mert az efféle gyakorlat egyszerűen a későbbi – választási – időszakra tolja át a ma gondjait – többnyire súlyosbítva azokat (a többévi halmozódás miatt megnőnek azok az összegek, amelyekről egy kiigazítás során dönteni kell). Ezt a fontos meglátást már *Robert Rubin* volt amerikai pénzügyminiszter fogalmazta meg (174–175. oldal).

A kötet kimondottan forradalmi profilját erősíti a fentiekén túl az a tény is, hogy a negyedik fő részt a közgazdaságtanból korábban száműzött témának, az egyen-

⁷ Részletesen ír erről a Fed egykori elnöke magyarul is megjelent visszaemlékezésében, amely személyes hangja mellett a jegybankárokat kevésbé jellemző öniróniával és önkritikával szól ezekről a kérdésekről, végig megőrizve szigorú szakmaiságát. *Bernanke, B.* [2017]: Volt merszünk cselekedni. Budapest, Napvilág Kiadó.

lőtlenlégek kérdésének szentelték. *Jason Furman* – jelenleg a Harvard professzora, korábban Obama elnöknek volt sok éven át a gazdasági főtanácsadója – fejt ki a ma már többségi, de az elméleti tanszékeken még ma is eretnekségnek számító nézetet. E szerint az egyenlőtlenlégek csak rövid távon és csak mikroszinten ösztönöznek többlet-erőfeszítésre és -teljesítményre. Makroszinten nem, főleg ha a mértékük túllép egy határt (ami társadalom-lélektanilag határozódik meg és időszakonként, országonként változó), különösen akkor, ha és amennyiben – mint most az Egyesült Államokban – az egyenlőtlenlégek be is ragad. Utóbbi esetben nem kíséri a közmondásos mobilitás. Az ekképp adódó helyzet *nemcsak méltánytalan és politikailag veszélyes, hanem magát a növekedést is visszavetheti*. Ez a megállapítás a 16. fejezet fő tézisének is tekinthető (lásd 317. oldal).

Röviden: ez a közelítés a közgazdasági elmélet – konkrétan *a neoklasszikus szintézis és az ezen alapuló növekedésemélet – gyökeres felülvizsgálatával egyenértékű*. Hiszen az eredményváltozó immár nem pusztán az aggregált kibocsátás vagy az összjövedelem szintje, esetleg a nemzeti vagyonérték növekedése az egyik időpontról a másikra, hanem a vagyonnak és a jövedelemnek az elosztása is mércéje a sikernek. Ezáltal bizony elkerülhetlenné válik az egykor *Paul Samuelson* által kialakított norma meghaladása, mely szerint a közgazdaságtan az értékmentessége, „bármilyen” szempont alátámasztására szolgáló technikájával válna „a társadalomtudományok királynőjévé”. A kétszáz esztendősi politikai gazdaságtani hagyomány fölélesztésével ekképp *az értékrendi kérdések visszakerülnek a szakmai értékelés/ elemzés inherens szempontjai közé*.⁸

Végül az ötödik fő rész fő előadását az indiai–amerikai *Gita Gopinath* jegyzi, aki a Harvardról szabadságolva jelenleg az IMF vezető közgazdásza (*Maurice Obstfeld* után). A szerző tíz tézispontban összegzi a világgazdaság és a nemzetközi pénzügyek természete és jövője tekintetében legfontosabb meglátásait, korábbi jelentős szakirodalmi munkásságát összegezve. Ezek – a sokoldalú megoldások szorgalmazásával, a szabad tőkemozgás pártolásával, a szabad árfolyam-alakulásból adódó előnyök túlbecsültnek minősítésével – rendre szembe mennek a *Donald Trump* elnöksége alatt kirajzolódott amerikai gazdaság- és kereskedelempolitikai törekvésekkel, egyben az IMF globális koordináló és válsághárító szerepének erősítését célozzák. Ő az egyetlen, aki írásában (a 372–376. oldalon) felhívja a figyelmet a többség ellenében arra, hogy a tartósan alacsony kamatszintet nem indokolt áldásnak tekinteni a világ egésze számára (bár mint minden megoldásnál, van, aki

⁸ Csaba László [2016]: *Közgazdaság és értékrend. Köz-Gazdaság*, 11. évf., 4. szám, 35–48. o.

jól él belőle). A tartósan alacsony kamatszint a bankszektorból történő kivonulást és a kockázatos befektetéseket serkenti. Emellett már eddig is a szűkös források elosztásának torzulására és ezáltal – különösen a feltörekvő piacokon – a termelékenység növekedésének a mérséklődésére vezetett.

Ezzel a vázlatos áttekintéssel messze nem merítettük ki a kötetben taglalt kérdések gazdagságát. Számos szerzőt és témát nem tudtunk tételesen megemlíteni. A felsoroltak azonban – egyfajta vegyes ízelítőként – talán meghozzák az étvágyat egy a mai olvasási szokásokhoz viszonyítva terjedelmes, ámde semmiképp sem terjengős munkához. A konferencián előadottak, mint láttuk, *sok tekintetben alapjaiban kérdőjelezzik meg mindazt, amit az elmúlt két évtizedben jórészt megfeltebbbezzhetetlennek tekintettünk*. Ugyanakkor szó sincs arról, hogy az az eddigiek helyébe az „alternatív közgazdászok” képviselte parttalan normativitás vagy a korábbi ismeretanyagot egészében sutba vető „unortodoxia” lépne. Akkor pedig mi is a jövő gazdaságpolitikája? Annyit tudunk róla, hogy nem lehet a múlt elemzéséből levezetni. Minden gondolkodó olvasónak jó töprengést!

Csaba László

Csaba László, az MTA rendes tagja, egyetemi tanár (Közép-európai Egyetem, Bécs, Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem). E-mail: Csabal@ceu.edu